

cerkve na samem pa so označene tudi z imeni. Poleg cerkva in kapel so na kartah natančno označeni križi in znamenja, mlini, rudniki in fužine.

Za slovensko ozemlje so opisi sekcij sestavljeni po snopičih v tabelarični obliki. Opisi po rubrikah podrobneje predstavljajo stvari, ki jih kartografsko ni bilo mogoče dovolj nazorno predstaviti (npr. lega hribov, vojaške možnosti obstreljevanja strateško pomembnih točk, možnost prenočevanja, oziroma nastanitve vojaških oddelkov). Rubrike vsebujejo naslednje podatke: ime kraja, oddaljenost od bližnjih naselij v urah ali korakih hoda, pomembnejše stavbe, grajene iz trdnega materiala, vode, močvirja in barja, poti in ceste, gore kot strateške točke, vrste gozdov in opombe. Za določeno število sekcij so ohranjeni opisi področja v strnjeni obliki teksta, nekakšne rekapitulacije, kjer popisovalec upošteva vse podatke, ki jih najdemo v rubrikah.

V rubriki »trdne stavbe« so omenjeni tisti objekti, ki so bili trdni z vojaškega vidika. To so bile največkrat cerkve in gradovi, grajska gospodarska poslopja in nekatere hiše (mitnice, gostilne, župnišča). Podrobnih opisov teh zgradb sicer ni, vseeno pa najdemo omenjeno marsikatero značilnost. Tako na primer preberemo, da gre za zapuščeno cerkev ali cerkev z obzidjem (tabor). Pri gradovih izvemo, ali gre za trden, strateško pomemben grad ali pa morda za majhnega in slabega, ki nima nobenega obrambnega pomena. V poglavju »vode« so opisane reke in potoki, njihova širina in globina ter prehodnost. Na vode so bili pozorni zaradi naravnih ovir na terenu in zaradi vsakdanje potrebe pri preskrbi s pitno vodo. To drugo je bilo pomembno predvsem za kraški svet, kot ga predstavlja obsežno področje Kočevske. Označeni so vsi mostovi (leseni ali zidani) in brodovi. V opisih se ob vodah nedosledno omenjajo mlini, medtem ko so na kartah označeni zelo natančno. Zanimiva je rubrika o »cestah«, ker kaže dejansko stanje. Zapisano je, ali so ceste in poti slabe ali dobre, prevozne z večjimi vozmi ali le z majhnimi kmečkimi vozmi (dvoosnimi) ali so primerne le za ježo. Dalje je govora o strminah in spustih, kar iz kart ni razvidno. »Gore« so predstavljene bolj kot strateške točke. Tudi kakovost »gozdov« je v posebni rubriki skrbno opisana. Označeno je predvsem, ali so gozdovi visoki ali nizki, pomešani z grmičevjem, ali če to celo prevladuje. Včasih pa so navedene tudi vrste gozdov (bukov, smrekov, jelkin, mešan). Pri večjih gozdnih površinah je običajno označena tudi prehodnost. Veliko zanimivih podatkov je v rubriki »opombe«.

V prvem objavljenem zvezku je v eni koloni natisnjen iz gotice transliteriran nemški tekst, ob njem pa slovenski prevod z lokalizacijo zemljepisnih imen. Transliteracija popolnoma sledi izvorniku. To zahtevno delo je zalo vestno opravila Majda Ficko. Uporabniku gradiva pa bodo izredno koristila pomagala, ki so dodana knjigi. Zelo uporabno za raziskovalca področij, ki jih obsegajo karte in opisi, bo poglavje »Toponimija sekcij«. Majda Ficko je namreč zajela celotno besedišče, ki ga je našla na kartah. Imena krajev in različni toponimi se namreč ne pokrivajo s toponimi v opisih. Dopolnilo predstavljajo tudi v opombah omenjeni mlini, žage, križi, kapelice, vislice.

V indeksu so po abecedi razvrščena imena iz teksta opisov in kart. Imena iz nemškega dela teksta so polkrepka, imena iz kart so natisnjena kurzivno in podčrtana, današnje poimenovanje krajev pa z običajno pisavo. Skrbno izdelan indeks imen lahko uporabljamo kot slovar krajevnih imen za zgodovinska in sedanja imena naselij. Z njim bomo dobili, ko bo delo v celoti izšlo, najpopolnejši seznam toponimov slovenskega ozemlja iz konca 18. stoletja.

Prva knjiga opisov in kart od načrtovanih osmih knjig je dobila ugodno verifikacijo. Ko bo projekt zaključen, bomo dobili natančno narisano in opisano Slovenijo s konca 18. stoletja. Ker gre za pionirsko delo, nam te karte in opisi za posamezne sekcije ohranjajo marsikatero podrobnost na terenu, ki nam jih pisni viri ne morejo ponazoriti. Ena od nalog zgodovinarjev in jezikoslovcev bi bila, ko bo delo v celoti izšlo, podrobneje proučiti toponime in predvsem ledinska imena, saj gre za prvi tovrstni topografski opis slovenskega ozemlja. Delo bo zanimivo in koristno tudi za druge stroke: gozdarstvo (sestava avtohtonega gozda), ekologijo, pravo (razni pojmi), umetnostno zgodovino (iz trdnega materiala zgrajeni objekti, vasi po večini iz lesenih hiš, talni načrti mest), obramboslovje (strateške točke).

Mladi državi Sloveniji oziroma njenim strokovnjakom je prvim uspelo izdati ta dragoceni del zbirke Vojnega arhiva na Dunaju v faksimilirani izdaji. Tako bo širok krog strokovnjakov lahko uporabljal vojaške karte za civilne in miroljubne namene.

Ignacij Voje

Jože Maček, **Uvajanje dosežkov agrarno-tehničnega prevrata v slovensko kmetijstvo v obdobju 1848–1941**. Ljubljana : Biotehniška fakulteta, 1995. 230 strani. (Zbornik Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani. Supplement 21 – Agronomija)

»Oskrba trte najslabša, vino neustrezno, inteligenca pomanjkljiva, domišljavost obilna, klima in položaj prvorazredna«. Oceno, ki jo je nek ugleden evropski kmetijski strokovnjak konec prejšnjega stoletja izrekel za goriško vinogradništvo, bi v številnih primerih lahko raztegnili tudi na druge panoge našega kmetijstva v preteklosti, še zlasti, če besedo domišljavost nadomestimo s konzervativnostjo. Ker ima vsak

»zato« tudi svoj »zakaj«, so za različne sodbe potrebne podrobnejše študije in analize. Jože Maček se je v tem delu lotil predvsem agrarno-tehničnih vprašanj v obravnavanem obdobju. Seveda pa samo z njimi ni mogoče razložiti razmer v našem kmetijstvu. Ob nujnosti prostega poljedelstva, ki se mora zaradi pomanjkanja njivskih površin prilagoditi neposrednim potrebam obdelovalcev, ko hkrati na isti njivi raste več posevkov, je seveda zaman pričakovati uvajanje dosežkov agrarnotehničnega razvoja. Mineralno gnojilo ali obdelovalni stroj enemu pridelku koristi, drugega pa poškoduje ali celo uniči. Zato je avtor uvodno poglavje posvetil predvsem agrarnim in posebnim strukturam in v njihovi povezavi s človeškim faktorjem pokazal na odločilne momente, ki so vplivali na možnost prilagajanja našega kmetijstva posledicam industrijske revolucije in razvijajočega se kapitalizma.

Kdor se je seznanjal z razmerami v našem agraru preko podatkov franciscejskega katastra, je gotovo opazil stalno ponavljajoči se stavek, da naši kmetje skrbijo predvsem za njive in vinograde, na travnikih in pašnikih in v gozdovih pa gospodarji predvsem narava sama. Mimo tega ni mogel tudi Jože Maček in se je bil zato prisiljen osredotočiti predvsem na ta dva načina izrabe tal. Ker se vrste teh vprašanj dotika tudi monumentalna *Zgodovina agrarnih panog*, je zelo zanimivo primerjati oba pristopa. Poklicni zgodovinarji pristopajo k prikazom sistemov izrabe tal nekako etnografsko. Zanimajo jih problem, pozabijo pa ga oceniti glede razširjenosti, zlasti pa gospodarskega pomena. Agronom – zgodovinar je tu v precejšnji prednosti. Požigalništvo je na primer lahko še tako zanimivo, toda če nima gospodarskega pomena in je zraven še redko, potem z njim ne kaže pretiravati. Mačkovo razpravljanje o različnih kolobarjih je izrazito osvetljeno z vidika produkcije. Zato njegovo opozorilo o bistvu spremembe načina kolobarjenja, ko menjava zemljišč nadomesti vrstene poljščin, dobi povsem drugačno težo, kot jo zasledimo pri čistih zgodovinarjih.

Posestne razmere na našem podeželju so vplivale tudi na uvajanje strojev. Naporu kmetijskih družb niso bili majhni, toda kaj, ko so tudi same, zlasti kranjska, trpele finančno pomanjkanje. Inovativnost domačih obrtnikov, ki so kazali ne le željo po vključevanju v modernizacijo kmetijstva, ampak celo po nekakšni meddeželni delitvi dela, transport je bil namreč zelo drag, seveda tudi ni mogla priti do izraza. Kakšno podjetnost in samozavest ter tudi samoprecenjevanje kažejo njihove prošnje za pridobitev pravice izdelave patentiranih naprav! Zanimivi pa so nekateri graščaki oziroma veleposestniki. Pri Terpinču, grofu Barbo in nekaterih drugih se lepo potrjuje stara ljudska modrost, kako se nek talent ali iznajdljivost posameznika na nekem področju prenaša v bistvu na vse, česar se loti. Seveda pa je potrebno biti previden pri ocenjevanju naklonjenosti in odprtosti posameznih kategorij lastnikov posesti do tehničnega napredka. Veleposest na Slovenskem (nad 100 ha), razen v Prekmurju, zaradi svoje strukture oziroma deleža gozda ni imela večjega pomena pri modernizaciji kmetijstva. Največjo naklonjenost strojem so pokazali tisti, ki so imeli 50–100 ha zemlje. Skoraj neobvladljiv problem so bile melioracije, čeprav so se njihovega pomena zavedali in so želeli zmanjšati prevlažne ali zamočvirjene površine.

Slika, ki jo avtor opisuje glede uvajanja strojev, se praktično ponovi pri uvajanju rudninskih gnojil. Pomanjkanje denarja je tudi tu bilo eden najmočnejših zaviralnih elementov. Svoje je prispevala tudi kartelizirana kemična industrija v Avstriji, v Jugoslaviji pa odsotnost ustrezne državne politike. Dokaj sta se razširili sadra in kostna moka, ki sta jim utirali pot, vendar se je od pravih mineralnih gnojil uveljavila predvsem Thomasova moka.

Slovensko kmetijstvo je doživelo v 19. stoletju velike pretrese. Bolezni krompirja in nato trte so temeljito pretresle naše vasi in v nekaterih področjih tudi preoblikovale njihovo okolico, saj še danes lahko opazujemo pašniška in gozdna področja, ki so bila pred nekaj desetletji še vinogradniška. Pri naporih za zaščito vinske trte in obnovi vinogradov so kmetje pokazali odprtost za tehnične novosti, ki jih sicer pri njih pogrešamo. Iz avtorjevih opisov je lepo razvidno, kakšne ugodne posledice ima lahko ustrezna državna politika. Samo mimogrede naj dodamo, da so nemahne avstrijske kredite za obnovo vinogradov nekaterim dolenskim kmetom brisali v zemljiških knjigah šele po II. svetovni vojni.

Uvajanje industrijskih rastlin pomeni neposredno prilagajanje trgu. Posestna struktura slovenskega podeželja je njihov razmah v veliki meri onemogočila oziroma ga je omejila predvsem na hmelj. Prav uvajanje slednjega, ki nima za pridelovalca nobene neposredne uporabnosti, nam daje pravico sklepati, da naš kmet v resnici le ni bil tako nedojemljiv za novotarje. Kmečko delo zahteva treznost, z zaletavostjo in nekritičnostjo ni mogoče napolniti kašč in hlevov. Mnogo dejavnikov vpliva nanj, zato mora biti pristop do njega kompleksen in stabilen. Slednje ne pomeni, da ga je treba reševati predvsem politično, kot se je v preteklosti pogosto mislilo, ampak dejansko vsestransko. Zdi se, da je najpomembnejša splošna družbena klima, ki mora izhajati iz nujnosti in pomembnosti kmetijstva. Prav s slednjo pa imamo na Slovenskem že nekaj desetletij težave.

Knjiga Jožeta Mačka o uvajanju dosežkov agrarno-tehničnega prevrata v slovensko kmetijstvo v obdobju 1848–1941 odgovarja na številna vprašanja, ki smo si jih zastavljali pri ocenjevanju našega preteklega razvoja, hkrati pa zastavlja nova. Ta segajo od strogo agrarnega do političnega področja. Naj ostanem samo pri slednjem. Kako ocenjevati staro Jugoslavijo v zvezi z našim kmetijstvom? Pozitivno ali

negativno? Če sodimo zgolj po porabi rudninskih gnojil, ki jih je Slovenija porabila 1937. leta 14 kg/ha, Jugoslavija kot celota pa 3kg/ha (npr. Češkoslovaška 6-krat in Francija 9,5-krat več kot Slovenija), bi sodili, da v tej družbi ni imela kaj iskati. Jugoslavija je bila zelo hud šok za slovensko kmetijstvo. Pri tem pa seveda ne smemo imeti v mislih samo novih tržnih razmer in konkurence z juga, ampak predvsem dejstvo, da ni bilo ustrezne državne politike ne na teoretičnem ne na praktičnem nivoju. Preveč je gledala na zajemanje finančnih sredstev iz kmetijstva, premalo pa na vlaganje vanj in njegovo modernizacijo.

Med vsemi štirimi knjigami Jožeta Mačka, o katerih smo poročali v zadnjih številkah naše osrednje revije, je zadnja gotovo najbolj zanimiva za širšo publiko. Obravnava dejstva, katerih poznavanje je nedvomno nujen sestavni del splošne izobrazbe, zlasti pri Slovencih, ki smo na zemljo bolj navezani kot številni naši sosedje. Čeprav so s knjigo potrebe strokovne javnosti zadovoljene, bi zaradi tematike in načina pisanja (knjiga je zelo berljiva) kazalo razmisliti o možnostih, da bi postala širše dostopna. Prepričan sem, da bi bilo vredno ponoviti dejanje Vaska Simonitija, ki je svojo knjigo o turških vpadih objavil pri Mohorjevi družbi in je tako prišla med naše ljudi v preko 30.000 izvodih. Kolikor lahko sam presodim, dodatno delo praktično ni potrebno. Nenazadnje je znanost namenjena predvsem ljudem, tudi njeni največji dosežki, še zlasti, če so ti zbrani v knjigi.

Stane Granda

Medicinski in socialni pogledi na ljubljanski potres 1895. Pintarjevi dnevi. Zbornik referatov. Urednica Zvonka Zupanič Slavec. Ljubljana : Inštitut za zgodovino medicine, 1995. 200 strani.

»Na veliko soboto 1895. leta popoldne je v Ljubljani lilo kakor iz škafo. Ljudje, ki so se veselili, da se po dolgi, izredno snežni in trdovratni zimi o velikonočnih praznikih prvič v letu naužijejo mile spomladi, sedli so čmerikavi za mizo, obloženo z 'žegnom'. Na noč pa je zapihala ostra burja in nebo se je zjasnilo, obetajoč vesele praznike. Sinje, sončno jutro velike nedelje – bil je 14. april – je objemalo radostne obraze praznično oblečenih Ljubljančanov. Prevzeti spomladanskega zraka in zadovoljni so legali zvečer ljudje spat. Nič ni kazalo, kako strašen 'memento mori!' jih vzdrami iz prvega sna, predno še odbijejo ure po ljubljanskih cerkvah polnoč!«¹

Ob 11. uri in 17 minut je strašen potres pretresel ljubljanska zidovja. Prvi, najmočnejši sunek je trajal 23 sekund, čeprav je bila večina prestrašenih prebivalcev prepričana, da se je Ljubljana majala vsaj deset minut, če ne četrt ure. Potres je nato v noči med velikonočno nedeljo in ponedeljkom s 30 do 40 sunki prinesel med ljudi silno grozo in ostal v neizbrisnem spominu vsem, ki so ga doživeli. Dimniki in opeke so padali s streh, odpadal je omet, zvenketalo je razbito steklo, zidovi so pokali, nastalo je nešteto večjih in manjših razpok.

Ljudje so panično bežali iz stanovanj, prenočevali na prostem, pod milim nebom, na trgih, na poljih, v kočijah, na vozovih, v zeljarskih sodih in kadeh, v železniških vagonih. *»Nočna tema je učinek strahu še poglobljala... Med ljudstvom so se začele glasne molitve, ki so se med potresnimi sunki izpreminjale v vpitje, iz katerega je tu in tam še posebej viknil ženski glas. Začele so se tudi takoj bajke, kakoršne rodi strah.«²* Med prestrašenimi Ljubljančani so se hitro razširile govorice, da se bo ob zori odprla zemlja in požrla mesto in njegove prebivalce.

»Tako je ginevala noč... Čuli so se histerični, človeškim glasovom komaj podobni brlzig. – A nismo se pogreznili – in to je ljudi zelo pomirilo. Tudi je zlato sonce začelo rdečiti razdrapane strehe in nočni strahovi so se pršili v sinje jutranje nebo... Delirij panike je bil zlomljen!«³

Lani je minilo 100 let, odkar je strašen velikonočni potres pretresel ljubljanska zidovja. Med drugim so se nanj spomnili tudi zdravstveni delavci in na dnevih nestorja slovenskih poklicnih in ljubiteljskih medikohistorikov Ivana Pintarja v Ljubljani 20. in 21. aprila 1995 razpravljali o medicinskih in socialnih pogledih na katastrofalni ljubljanski potres. Zbornik referatov na Pintarjevih dnevih je obeležil še dva pomembna jubileja: 50-letnico Inštituta za zgodovino medicine in 100-letnico bolnišnice na Zaloški cesti v Ljubljani.

Urednica zbornika Zvonka Zupanič Slavec je v uvodnem referatu orisala bolnišnično delovanje v predpotresni Ljubljani. Mesto je dobilo prvo civilno bolnišnico leta 1786 in ta je odigrala pomembno vlogo v zdravstvu na nekdanjem Kranjskem. Leta 1895 pa je Ljubljana dobila Novo deželno bolnico na Zaloški cesti. Janez Lapajne, Barbara Šket Motnikar in Polona Zupančič so opisali potresne značilnosti Slovenije. Avtorji ugotavljajo, da v Sloveniji izstopata z večjo pogostostjo potresov predvsem območji Ljubljane in

¹ Ljubljana po potresu 1895–1910. Ljubljana 1910, str. 7.

² Ibidem, str. 9.

³ Ibidem, str. 10.